

APROXIMACIÓ A UNA LECTURA DE FLORS DEL CALVARI

M. Àngels VERDAGUER i PAJEROLS

Introducció

Flors del Calvari és el fruit d'un període de crisi que influí en la vida i l'obra de Verdaguer. Es produeixen una sèrie de fets en la vida del poeta entre 1893 i 1895, etapa que ell qualificà com «el seu Calvari»,¹ i és aquí on cal situar el llibre. La relació obra-vida és profunda i observable en tot el volum. Cosme Vidal escriu el 1896: «Flors del Calvari es un llibre extraordinari nascut d'un dolor extraordinari [...] fet á impulsos del sufriment, que's la musa més gran que inspira al home»; afirmacions com aquesta destaquen el vessant autobiogràfic i posen de relleu un recull nascut del dolor.² Ja des de la seva aparició, el llibre ha estat descrit així, arribant a dir M. de Montoliu que «és un llibre, en un mot, que té més valor com a document autobiogràfic que com a obra de poesia».³ *Flors del Calvari*, llibre unitari o llibre miscel·lani? A través del títol, el subtítol i el pròleg l'obra manifesta una voluntat d'unitat. El títol està format per dos mots importants si hom té present el llibre en conjunt i, alhora, altres volums d'aquells anys, *Roser de tot l'any*, *Flors de Maria* i, fins i tot, *Al cel*; per copsar la rellevància del títol, que quedarà justificada més endavant, cal també introduir-se en els pròlegs d'aquests llibres o en certes poesies. «El solo título es un poema», escrigué Baldomero de Lorenzo.⁴ El subtítol, *Llibre de consols*, i el lema de la portada,⁵ «Benaventurats los que ploran / porque seran aconsolats», tracten un mateix aspecte: el plor i el consol van units, igual que el Calvari (títol) i el consol (subtítol).

1. En una carta a Manuel COLLELL, datada el 5-I-1895, Verdaguer afirmava que estava pujant «amb molta alegria la muntanya de nom Calvari»; en aquesta imatge també apareix els poemes «Dolors i amors», «Cap al Calvari», *Epistolari de Jacint Verdaguer (1894-1896)* vol. IX, Transcripció i notes per J. M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas (Barcelona: Editorial Barcino, 1986), p. 39-40.

2. Cosme VIDAL. (Josep Aladern), en *Verdaguer revindicat*, Barcelona: Lo Teatro Regional, 1896, p. 28; P. del O. (Josep Roca y Roca) el 27-XII-95 a *La Esquella de la Torratxa* (núm. 885, any 17), en l'article «La victoria de Mossen Jacinto Verdaguer» (dedicat exclusivament al llibre); Baldomero de LORENZO a *Epistolari...*, vol. IX, carta 1187; etc.

3. Manei de MONTOLIU. *Manual d'història crítica de la literatura catalana moderna*, (Barcelona, 1922), p. 398.

4. Baldomero de LORENZO. (canonge de la Col·legiata de Jerez de la Frontera) en l'article «En defensa del Il·lustre D. Jacinto Verdaguer», *El Guadalete*, (21-I-1896).

5. A la portada de la primera edició destaca, lligada al títol, al nom de la primera part («Crucíferes») i al tema principal, la decoració en flors en forma de creu; és una meravella el

El pròleg

Al pròleg de *Flors del Calvari*, datat el «Dia de la Mare de Déu d'Agost de 1895» el poeta explica fets i dades d'interès per conèixer i per interpretar el volum i n'enceta els temes fonamentals:

1. *Gènesi i datació*. Les dades que dona Verdaguer al pròleg fan que es pugui parlar de la producció d'alguns poemes ja a partir de 1891⁶ i sobretot a partir del 1893. Verdaguer el 1895, pocs mesos abans de la sortida de *Flors del Calvari*,⁷ diu que «A Jesús coronat d'espines», datat la «Setmana Santa de 1893», «fou la llevor d'aquest volum». Ja el 15 de maig de 1893 sortí aquest poema a *La tradició catalana* amb una nota a peu de pàgina en què la redacció el presentava com una venjança del poeta contra un «calumniador», Josep Vidal; d'aquí que en el pròleg parli d'una «petita prova» com a desencadenant del poema. Tot això té lloc el març de 1893 (segons es desprèn de la carta 944, vol. VIII de l'*Epistolari*). Aquest poema s'ha d'entendre com el primer d'una certa temàtica que en va desencadenar tota una sèrie; les circumstàncies també hi ajudaren. A més, tots els poemes datats del llibre (excepte dos dels anys 80) són d'entre 1893 (després de Setmana Santa) i 1895: el període de formació de *Flors del Calvari*.⁸

2. *L'objectiu*: el consol. Podem distingir tres punts de vista: a) El primer és «donar consol», consolar. Cal tenir present el subtítol. Expressa aquesta idea a través de tres imatges: el poeta vol que els poemes puguin «vessar una gota de consol en alguna ànima», «fer entrar un raig de llum en un de tants ulls que no hi veuen» o

---

tractament, la presentació d'aquesta primera edició. Destaquem aquí les il·lustracions que encapçalen les tres parts, totes molt d'acord amb el contingut: l'arpa, la creu, les corones, les flors, els núvols representant el cel... són elements claus.

6. Verdaguer escrigué al pròleg «estiuada de 1892»; sembla que es confongué amb la data: passa l'estiu de 1891 a Sant Sebastià acompanyant la família dels marquesos i se sap que visità el convent-col·legi de religioses agustines de Mira-Cruz, que dona nom a la tercera part del llibre.

7. La primera edició és la que s'utilitzarà per fer les citacions (segurament va ser l'única que controlà Verdaguer; la segona, de 1902, és idèntica a aquesta, excepte les il·lustracions): *Flors del Calvari. Llibre de consols*. Barcelona: Imp. de Henrich y C^a, 1896, 208 pàgs. Aquesta edició es publicà amb aquesta data però sortí a finals de 1895 (XII-95), segons alguns testimonis extrets de l'*Epistolari* i d'altres dades. A la carta del 3-XII-1895 a Cosme Vidal, diu: «espero respondre millor en mes *Flors del Calvari* que rebrà V., si a Déu plau, dintre vuyt dies», paraules que queden confirmades per una altra carta, del 18-XIII-95, de l'Arxiduc Lluís Salvador, que explica «Avuy me donau ses *Flors del Calvari*, que me recordan aquell temps que tenia la ventura, l'any passat por aquest temps, de tenirlo en aqueixa casa de Ramon Llull emb cuyas paraulas comensa es seu prolech»; dos dies més tard el Bisbe de Sió també li dona les gràcies pel llibre. Encara es pot aportar una altra dada contundent: P. del O. el 27-XII-95 a *La Esquella de la Torratxa* (vegeu nota 2) publica l'article dedicat al llibre i a més en el número del periòdic surt anunciat: «*Flors del Calvari* per Mn. Jascinto Verdaguer—Un tomo octau Ptas. 2'50».

8. S'ha de tenir en compte que algunes de les composicions van ser escrites abans: en tenim una prova mimsa en el volum VIII carta 892 (datada del 12-IV-92) on ja apareix la poesia XCIX de l'última part, malgrat que més tard en modifica els dos últims versos. Algunes d'elles, onze en total, ja van aparèixer l'any 94 al *Roser de tot l'any* i, un any abans, a *La Veu de Catalunya*, que anava traient els poemes en blocs de set cada setmana.

«axugar una sola llàgrima». La poesia consola. De la mateixa època (datat el 15 de maig de 1896) és el poema inclòs a *Aires del Montseny*, «Què és la poesia?» on llegim: «La poesia és un aucell del cel / que fa sovint volades a la terra / per vessar una gota de consol / en lo cor trist dels desterrats fills d'Eva.», «Ella és lo rossinyol d'aquells jardins, / són llur murmuri bla ses canticelles / que hi transporten al pobre desterrat / dantli per ales místiques les seves.» El cel és el paradís perdut romàntic i la poesia «los [en] fa record» i «els ne fa somiar un de millor / en lo verger florit de les estrelles». La poesia entesa com a un ésser diví té la missió de donar consol, d'alleugerir la pena.⁹ L'objectiu d'alguns dels poemes de l'última part és, segons l'autor, «distraure una persona, malalta»; també al pròleg de *Al cel* insisteix en aquest aspecte del consol a través de peces poètiques.¹⁰ Lliga la tradició romàntica amb la cristiana. La missió encomanada a un sacerdot i poeta romàntic és justament aquesta, la del consol, lligada a l'exercici de la caritat: «creyem», escriu al pròleg de *Al cel*, «fer una obra de caritat, i la més gran de totes, parlant del Cel, escrivint-ne y cantant-ne». El poeta en la tradició romàntica és l'ésser privilegiat, l'únic que pot arribar a sentir les refilades de la poesia, l'únic que pot captar el seu do donant a tastar als altres el so d'aquesta poesia consoladora. Ve a ser el que expressen aquestes paraules del pròleg de *Flors del Calvari*: «En lo món hi há tantes pobres ànimes que portan la Creu y més grossa que la teva y no tenen lo goig de saberla cantar!». És el poeta qui la sap cantar.¹¹ b) El segon punt de vista és «consolar-se»; el poeta el descriu amb mots ben clars «[de les penes] per aconortàrmen, proví de convertir mes penuries en cançons [...] qui canta sos mals espanta». El subtítol del llibre pot tenir, doncs, dos vessants: consols per als altres i per a ell.¹² Aquest segon punt de vista és el complement del primer: el consol no només es dona, també es rep a través dels cants. La poesia es converteix així en una mena de refugi del poeta-sacerdot en la situació de Verdaguier en aquells anys. c) En tercer lloc, hi ha un

9. Aquesta idea és viva a tota la Renaixença: Rubió i Ors en el seu «A la poesia», de 1840; Torras i Bages en *La tradició catalana* (Barcelona: Impremta F. Giró, 1892), també ho té en compte quan escriu que la poesia és «la filla del cel, vinguda a la terra per a conhort dels homes».

10. «Ara més que may convé cantar [...] la cançó de les divines esperances; [...] cal dir als que sufren, que hi há un lloch de repòs»; «(Oh cel,) los himnes qu'en dies de proba m'inspirarés, vaig a donarlos a llum, per convidar a mos germans que patexen, del càlzer de consolació ab què m'aconsolares». Jacint VERDAGUER, *Al cel* (Als qui patexen). Barcelona: Establiment Gràfich de J. Thomas, MCMV. És bo recordar aquí que Verdaguier considera *Al cel* la segona part de *Flors del Calvari*, el seu complement.

11. Una «prova» d'aquesta dimensió de la poesia verdaguieriana es pot veure en el llibret *Nord i conhort* de Joan PUNTÍ i COLLELL, subtítulat «Recull de dites verdaguierianes per guiar i donar consol a les ànimes creients» (Barcelona, Biblioteca Balmesiana, 1953); Puntí assenyalà la missió benefactora de la poesia fent una paràfrasi del poema «Què és la poesia?». El poeta (cristià) és posseïdor d'uns dons divins que li permeten consolar. Els dos llibres d'on extreu més dites són *Roser de tot l'any* i *Flors del Calvari* (sobretot de la tercera part, «Flors de Mira-Cruz»).

12. Luís GUARNER. *Flores del Calvario*, Traducción confrontada, prólogo y notas de Luís Guarnier. Madrid: Libr. General Victoriano Suárez, 1954 (1ª: 1936). Comenta aquest aspecte dient: «Libro de consuelos lo subtítula el poeta, y consuelo fue en verdad suyo... días en los que había de acogerse a la poesía que le hacía alzar los ojos al cielo». Ja en la mateixa època

«consol futur»; cal incloure aquí el lema de la portada, que en el pròleg apareix completat: «Seran aconsolats» o «premi que us espera en el cel», és l'esperança que tot cristià té en el consol del cel. Va íntimament lligat als altres dos punts de vista: és el poeta l'únic que, fent poesia, pot consolar els altres parlant-los del consol futur i es consola també cantant aquesta esperança futura (el cel).

3. *Les penúries, la Creu, origen dels poemes.* Verdaguier presenta el que ell anomena la doctrina del dolor. Existeix un testimoni colpidor d'ell mateix (carta 1165 del 3 de desembre de 1895 a Cosme Vidal de l'*Epistolari*, vol. IX) que diu: «A lo que diu V. de que la doctrina del sufriment, del sacrifici y de la humiliació es contra la vida, li diré que sens ella jo seria mort [...] Jo he sigut naufrag y puch parlar de salvavides», i presenta els «pares» que han teoritzat aquesta doctrina, el P. Lacordaire, T. de Kempis, St. Joan Crisòstom, St. Francesc i Santa Teresa.¹³ Dins d'aquesta doctrina, la Creu és el símbol de les penes, que són la condició *sine qua non* per a l'obtenció de la glòria. Ho diu també *Al cel*: «Lo cel es la corona de la vida atribulada (...) La idea del Cel està íntimament lligada ab la de la creu». Per això, potser, considera aquesta obra «la segona part de les *Flors del Calvari*, germà d'aquelles aspres quexes y fill de aquelles penes y dolors». Al pròleg avança tota una sèrie de termes que podem englobar en el camp semàntic de la Creu i que retrobem en els poemes: oprobis, burla, menyspreu, tribulacions, infortuni... Són aquestes «creus» les originadores dels poemes del llibre: el poeta converteix ses penúries en cançons. Referint-se a «A Jesús coronat d'espines», deia: «una petita prova... me posà la ploma als dits per escriure». Podem llegir en el pròleg un plany per la situació del món i concretament pel desconeixement de l'«aconsoladora i guaridora doctrina» (del sofriment):¹⁴ el món, «hospital d'ànimes adolorides y malaltes, ahon no se sent més que'ls alarits dels qui naufragan en les zumzades de la desesperació!». Es reafirma en la finalitat de donar a llum el «nou enfilall de poesia», només per donar a conèixer la doctrina, resumida en les Benaurances. Hem d'entendre la poesia, doncs, com a portadora d'ensenyament, d'una moral. La fe i la poesia van unides i més en un sacerdot-poeta.¹⁵

4. *Les flors.* El pròleg és molt ric en imatges i metàfores. Una d'aquestes té especial interès perquè és comuna a d'altres llibres i, a més, el poeta s'hi esplaia. És la que identifica els poemes amb flors, roses. Al pròleg parla d'una Creu amb figura de flor poètica collida, d'herbari, en el sentit de recull, de col·lecció de flors dissecades; compara les poesies de la tercera part amb «violetes y flors de quaresma, dissecades

---

de l'aparició de *Flors del Calvari* trobem referències, en cartes i articles, a aquest «consolar-se». P. del O. escrivia: «cantant s'ha consolat, y ab lo consol s'ha rejuenit son geni poètic que ja perdia'l cantar - com a l'hivern la calandria»; també Frederic Donnadiu, en una carta del gener de 1896, deia: «Qui canta son mal encanta, diu el proverbi que mencioneu fentlo vostre, mes el referneu ab la doble consolació de la fe y de la poesia».

13. Santa Teresa tenia com a lema «Aut pati aut mori»(o patir o morir), lema que Verdaguier recull a «Flors de Mira-Cruz» XII.

14. No és l'únic pròleg en què es queixa de la descreença del món; a *Al cel* parla de «temps de fredor»; també a les *Perles del llibre d'Amic i Amat*: «Per què en un temps en que tant se somnia i s'escriu d'amor sols es oblidada dels homens l'amor de Jesucrist».

15. TORRAS I BAGES. *Op. cit.*, a *La tradició catalana* ho expressava així: «fe i poesia es donen les mans com a germanes; i rompre la corda de la fe de l'arpa del poeta és esquarterar la poesia en son membre principal i nobilíssim». És un exemple del que proposa Torras i Bages, la poesia que es donava en fulls solts: les poesies de Verdaguier hi van aparèixer sovint.

entre'ls fulls d'un breviari»; i insisteix en la comparació flor-poesia en la dedicatòria: «Al bon Jesús coronat d'espines á qui fiu present de la primera humil floreta, de genolls en terra oferesch ara'l ram». El ram de flors, l'herbari, és la imatge usada per al llibre, el poeta és qui cull les flors i la flor és el poema.¹⁶ No és l'únic llibre en què fa aquesta identificació; a *Roser de tot l'any* queda ben explicitada, tancant-lo amb la poesia «A Maria»: identifica el llibre a un «Roser místic» i a un «ram», el poeta, a un «collidor de roses» i les poesies, a les roses; semblantment passa a *Flors de Maria*, on al final del pròleg, qui ha collit les Flors en fa la presentalla a la Verge, després d'haver explicat que el llibre estava format per tres toies. La unitat que pretén el poeta a través del títol sembla prou justificada: al pròleg de *Flors del Calvari* parla de ram (de paner de fruita), de monjoies o gavells; en el de *Flors de Maria*, de monjoies i de toies; en els poemes de *Roser de tot l'any*, també de ram o de corona de roses. En tots tres hi ha l'aspecte de la presentalla del volum (ram) a Maria o a Jesús, un costum religiós ben viu i present per al poeta, l'oferiment de rams a les imatges.¹⁷ Cal entendre, a través de les seves paraules, què representaven per a ell les flors: «oh flors, joguines dels Àngels, alegria de la terra, promesa del cel, record del Paradís perdut, penyora del Paradís que ens espera, símbol i imatge de l'ànima pura, que ditxoses sou i ben nades!». Són les representants del paradís; és per això que són comparades als poemes? Amb les flors munta tota una simbologia «religiosa».

5. *Lemes i citacions*. La seva anàlisi té un particular interès en comprovar que a l'epistolari trobem alguns dels mateixos fragments. Les citacions serveixen de confirmació i, si es vol, d'ajut a les paraules del pròleg; a més, són el reflex de les predileccions o de les devocions de Verdaguier, que poden arribar a ser com una obsessió. Els lemes informen del que hi ha a continuació, cosa vàlida per a tots els poemes: alguns d'ells són la simple glossa del lema, d'altres una adaptació. La primera i la tercera part porten uns lemes molt d'acord amb el seu títol, que ajuden a entendre el títol general (l'element comú en són les flors).¹⁸ El lema introductori del pròleg és del *Llibre d'Amic e Amat*; segons Rosalia Guilleumas,¹⁹ aquest tractat místic

16. Els mateixos comentaristes del llibre segueixen curiosament la imatge de les flors que Verdaguier va voler plasmar; destaca, per exemple, P. del O. que en el seu comentari entusiasmada es refereix al poeta com al «jardiner espiritual que ha sabut aplegar tan esplèndit pomell de Flors del Calvari» (vegeu supra nota 2).

17. Ho explica ell mateix a la seva poesia «L'arpa» (de *Pàtria*) dient «Era ma pobre mare, que al cel sia, / [de la Verge] sa més fidel y més humil vassalla, / y sent jo petitó, cada diumenge / a durli alguna toya me portava».

18. La definició científica de crucíferes, nom que dona títol a la primera part, és: «família de readals constituïda quasi exclusivament per herbes de fulles simples altermes i de flors hermafrodites, actinomorfes, amb l'ovari súper i amb quatre pètals, disposats en creu, i sis estams tetradínams. Les flors s'agrupen en raïms». A *Flors del Calvari* hi ha un poema dedicat a aquestes flors, «Á una flor»; també n'hi ha un a *Disperses*, «A una crucífera»: la crucífera esdevé el símbol de la Creu; «sota la botànica verdaguieriana hi ha subjacent una teologia floral», diu Ricard TORRENTS a *Brins d'espígol. Un herbari verdaguieria, Reduccions*, n. 26, p. 81-92.

19. Rosalia GUILLEUMAS. *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguier*. Barcelona: Biblioteca Verdaguieriana, Barcino, 1953. El lema extret del llibre de Llull és «Vehia's pendre l'amich e ligar e aucir per amor de son Amat; e demanarenli aqueyls qui'l turmentaven: ¿Hon es ton Amat? Respos: Velvos en lo multiplicament de mes amors e en la sustentació que m fa de mos turments».

del dolor i l'amor va deixant en Verdaguer «un ressò». És entre 1894 i 1896 que el poeta enllestí les *Perles del Llibre d'Amic i Amat*. S'hi produeix una identificació entre la situació passada per Verdaguer i la que va viure el mateix Lluïl; el poeta admirava el mallorquí, el veia com a mestre i guia: «me calia entrar d'una vegada i enfortir-me en la difícil i aconsoladora doctrina de que les "tribulacions, plors, sospirs, tristors, trebayls i perills són delectació de l'Amat"». Encapçalar el pròleg amb un versicle fonamental de l'obra lul·liana prova que «la doctrina lul·liana sobre l'amor havia estat en aquesta època plenament compresa i acceptada per Verdaguer». R. Guilleumas resumeix el que significava Lluïl en aquell moment; l'escriptor mallorquí influeix potser fins en l'aspecte formal, o en la manera de presentar alguns dels poemes. Destaquen també les citacions extretes de *La imitació de Crist* de Tomas de Kempis. Verdaguer el tenia ben present. A finals de 1894 Terenci Thos i Codina li envià la seva traducció catalana, que Verdaguer llegí; no vol dir això que no el conegués abans ni que manllevés les citacions i lemes del llibre de Thos; era un «mirall de vida espiritual» present en la societat catalana conservadora: n'hi ha diverses traduccions i edicions. Ramon Font publica *Calvari amunt*, recull de pensaments extrets de frases de la *Imitació* sobre la creu, presentant així el Kempis: «Pels predicadors es una mina d'or, pels confessors un pou de ciencia y guia, consol y escut pel poble fidel»²⁰. No és gens estrany que Verdaguer extragués d'un llibre-manual, conegut a la perfecció per ell i per intel·lectuals i sacerdots, citacions i lemes, per a il·lustrar un volum que té com a finalitat el consol, el guiament, i, com a tema important, la Creu. La Bíblia i els escrits dels Sants són les fonts de les altres citacions. Totes elles versen sobre el tema del dolor i del consol, els dos eixos claus. Són els autors (i les citacions) d'aquest últim apartat els que retrobem en les cartes: St. Pau, Sta. Teresa i els Evangelis. Indica això que els tenia ben presents i s'hi havia identificat totalment; els utilitzava com a autoritats d'allò que ell creia.

Dos poemes introductoris, «A Jesús coronat d'espines» i «L'Arpa», reblen la presentació del volum i fan d'obertura poètica. El primer, motor clau, dedicatòria i portal del llibre; i tots dos, anunci metafòric de com han sorgit els poemes. Al primer apareix la imatge de les flors com a terme imaginari referit a la poesia: «á cullir roses vaig al calvari»; té el valor de justificació del títol i de donar a conèixer què són en realitat les poesies del volum;²¹ per això parlem de poesia introductòria. Hi apareixen una sèrie d'elements retrobables al llarg del volum com la imatge de la corona immarcescible que té l'origen en la corona de Crist i tres mots d'un mateix camp semàntic (creu, afront, espines), el més abundant ja des del títol amb la connotació de dolor. La poesia (la lira) hi és vista com a unida al poeta, al seu cor;

20. *Tractat de la imitació de Christ*, traduït de la llengua llatina á sa primogénita la llengua catalana per Terenci THOS i CODINA (Barcelona: A. López Robert, Impressor, 1894). En l'exemplar de Verdaguer hi ha senyals en llapis, prova que en confirma la lectura. També Ramon FONT, pbr., *Calvari amunt*. Girona: Estampa de Tomàs Carreras, Diada de sant Ignasi de Loyola de 1896.

21. S'ha de destacar la diferència entre l'origen de les poesies del volum de *Flors del Calvari* amb el de les de *Roser de tot l'any*: «á cullir roses vaig al calvari» i «A vostre Roser místic / tot l'any vinguí / a collir una rosa / cada matí».

la unió de poesia i jo. «L'arpa» és, segons Montoliu, la «corprenedora introducció de les *Flors del Calvari*». La poesia és representada per l'arpa, l'origen de la qual és la Creu (present de Crist); tot el poema és una metàfora. Com al primer, aquí el poeta demana penes a Crist amb una imatge impactant: «feríulesne (de penes) fort / les cordes de l'ànima»; l'ànima, un cop ferida amb les penes, canta. La poesia és el consol en moments clau. És el mateix mite romàntic de la poesia (i del poeta), però aquí reblat amb el dolor com a font de la poesia.²²

El volum

Al pròleg, Verdaguer presenta el llibre i es refereix a les parts que el formen. Així «Crucíferes» «conté les poesies ò festeigs de la Creu, de poques posades, un xich al estil d'ara»; en destaca la creu com a tema i la brevetat com a característica formal; ja en alguns títols dels poemes apareix el terme «creu» i en els poemes destaca el tema de la creu; són poesies intimistes. «Esplays» conté «les més completes y arrodonides, ensemps que les més variades, com ho diu son nom»; dóna importància al títol de la secció que correspon al tipus de poesia que inclou, una poesia més desenvolupada; són cançons, càntics importants dedicats a diferents elements de la fe (la creu, la corona d'espines, la contrició, el perdó, el crucifix); n'hi ha alguns que són paradigmàtics per la presentació de l'estat d'ànim del poeta planyívol: [«Fiat voluntas tua», «Lo calze y l'arpa», «Caramelles», «Tot sia per Déu», «Benvinguts» i, sobretot, «Sum vermis» i «Vora la mar». «Flors de Mira-Cruz» conté «les senzilles corrandes, los adagis espirituals y símilis de la Creu». Corranda, adagi i símil són paraules clau a l'hora de definir les característiques dels poemets: la corrande, un tipus de cançó curta, generalment de quatre versos de vuit síl·labes; l'adagi, una sentència breu, clara i popular, que inclou un pensament; i el símil, una figura que estableix una comparació explícita entre dues coses diferents. Els títols són importants; tots ells estan motivats. Estableix una semblança entre la primera i la tercera part: l'element «creu» apareix en explicacions i títols. La segona és diferent: esplaïar és donar expansió a un sentiment, per això són poemes més llargs.

Temes, subtemes i imatges

Tot comentant el pròleg hem tractat aspectes com ara la creu, punt en què Verdaguer posa molt d'èmfasi, el consol, el fi a tenir en compte, i les flors, una de les imatges utilitzades. S'hi ha vist també, amb les citacions i els títols, una voluntat d'unificació. El llibre és un tot en què hi ha una sèrie d'eixos, que es deixen, es recuperen i teixeixen el canemàs.

22. També es pot veure una referència a la poesia en «Fiat voluntas tua», «Flors de Mira-Cruz» II i LVIII i, en una direcció diferent, a «Vora la mar» (poema del 1883: l'enganyosa poesia). En «Lo colp», per exemple, diu que es desperta del son l'ànima del poeta amb el cop de la mà de Déu; «Lo calze i l'arpa», on lliga la poesia amb el ministeri sacerdotal: posar-se a tocar l'arpa quan ha begut el calze.

El jo. Ja en el pròleg Verdaguer deixa entreveure que en el volum hi ha molt del jo-poeta («mes penúries» convertides en cançons). S'ha de recuperar la idea de la poesia com a refugi del jo en els moments difícils (perfectament expressada en «Lo calze i l'arpa»). En una part reduïda de poemes el jo és clarament Verdaguer; hi ha referències directes a fets concrets: l'abandó dels amics, el rebuig del món, el desig de sortir del món després de 50 anys, els seus «enemics», l'intent de recloure'l en un sanatori, les males veus que el declaraven boig, la suspensió «a divinis». Els versos en són la resposta, a vegades de resignació, a vegades d'oposició. Als altres, pot ser un jo «universal», el jo del lector que utilitzi els versos com a jaculatòries vàlides per a mil situacions. Malgrat aquest jo indeterminat, la majoria poden ser llegits com a expressió dels pensaments del poeta: l'acceptació i la demanda de dolors i sofriments per a la purificació i per a la Glòria, desconfiança en el món i en els homes, la confiança en el cel, en Déu, la consciència de la necessitat de la caiguda per la pujada, la resignació a tot el que pot venir, el desig de la mort (morir amb i per Déu). És el seu nou ideari, encetat en alguns poemes del *Roser de tot l'any*. El subtema de la mort apareix en els poemes a través de girs com ara «morir abraçat a la Creu», «morir ab Vós», «morir per Vós» que responen a l'ortodòxia cristiana i són l'expressió de la fe del poeta. Josep Miracle²³ va distingir en aquest desig de morir dues etapes en la seva obra: en la segona, quan la mort és viu desig (de 1894 endavant), la idea de sofrir i morir per Déu era com una obsessió, plasmada en els poemes; la mort era el final de la vida (del desterrament) i el començament d'una altra; se sentia vell i la mort va lligada a la contemplació de Déu.

El dolor: la Creu i el Calvari. La presència d'aquest camp semàntic destaca per sobre de tots: des de mots sinònims de pena, com «neguit, congoixa, plor...»; mots usats metafòricament que tenen implícita (alguns des de l'òptica cristiana) la idea de dolor: «creu», «espines», «claus», «fletxes», «llàgrimes», «tempesta», «palmes»...; fins a mots que designen la noció de dolor a través de les paraules: «calúmnia», «vilipendi», «llengoteig», «vituperi», «maledicció», «menyspreu»... El Calvari representa la vida terrenal i la Creu (o les creus) els sofriments que s'hi passen. Verdaguer repregué tot una tradició cristiana entorn de la creu que pot resumir-se amb la frase «Que prengui la seva creu» (Mt 16,24): és la doctrina del sofriment que apareixia en el pròleg. La creu representa el senyal de la fe, la memòria de Crist. Podem parlar-ne, doncs, com a símbol del sofriment i com a símbol de la fe. Com a símbol de la passió, apareix a *Flors del Calvari* formant part d'una sèrie de sintagmes, tots amb el significat de *patir*: «clavar-se en Creu», «compartir la Creu», «marcir-se en Creu», «viure en la Creu», «abraçar la Creu», «portar la Creu»; o bé en el sentit de *petició de sofriment*: «demanar Creus», «enviar Creus»... Llegir l'apèndix d'*Aires del Montseny* (1901) o el poema «La Creu de Catalunya», del mateix volum, publicat el gener de 1895 a *La Veu de Montserrat*, ajuda a veure tot el simbolisme de la creu. Algunes de les imatges usades en l'apèndix ja les trobem a *Flors*. En el cant «A la Creu» és present aquest simbolisme. Algunes de les metàfores aplicades a la creu en els poemes són: la creu com a àncora en la tempesta, sopluiç, estel, recer dels atribolats, consol i refugi; és el camí,

23. Josep MIRACLE. *Estudis sobre Jacint Verdaguer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 175-190.

l'escala, la carrossa, l'itinerari cap al cel; les creus són presents, almoines, tresors, penyores de l'amor de Déu; també la Creu com a Arbre de la Vida, Arbre de fusta amarga/dolça i Arbre del suplici. La comparació amb l'Arbre de la Creu és antiga: després de morir Crist en el *lignum crucis*, la Creu és el nou Arbre de la vida; Crist converteix la Creu de fusta amarga en dolça, Crist és el fruit dolç de l'Arbre.²⁴

La figura de Crist. És el Jesús adult el que apareix en un llibre que tracta del Calvari. Verdaguier s'emmiralla en el Jesús clavat en Creu, perquè per a un creient va ser el màxim sofridor. És a aquest Jesús a qui dedica el llibre, però no s'entreté en la descripció dels seus patiments. Els sofriments, tal com diu Miquel Arimany,²⁵ «els transposa [...] transformant-los en joia, dolcesa, triomf, transsubstanciament, glòria, etc». Els amaga darrera aquestes idees i Jesús només és present com a pur destinatari, com a vocatiu; el poeta s'entreté en la descripció dels seus dolors, apunta Arimany, i passa només «com de volada [...] pels de Jesús, que ha atret la seva atenció [...] com a clau que dóna un sentit als seus, que els fa llum». És normal en la poètica verdagueriana la comparació de les figures santes, Crist i la Verge, amb flors (o el seu embolcall en un ambient floral). En *Flors del Calvari* el motiu serveix d'obertura i de clausura del llibre: en el poema introductori es dirigeix a Crist com a «Rosa vera» i, a més, en l'últim poemeta diu: «Ja que Jesús i Maria / del calvari són les flors / les veres *Flors del Calvari* / sían sempre en nostres cors». És un recurs que funciona en diferents poemes i dóna al títol general un possible nou sentit: fa referència a Jesús i Maria? La Flor per excel·lència és Jesús, o el seu Cor (vegeu per exemple «Dolors i amors» o «Flors de Mira-Cruz» XXI); en els poemes «La corona d'espines» i «A un papelló» és el «Lliri de les valls d'or i d'ebori»²⁶ o la «Rosa del cel»; aquest recurs poètic va acompanyat d'un altre, «corrent i recurrent en la tradició poètica catòlica»: Jesucrist és l'Arbre. A la secció segona hi ha un llarg càntic, «Al crucifix» on es veu clarament tot el que representa Jesús en creu.

Hi ha dos eixos més formulats també des del pròleg: el cel i el consol. El consol pot ser la glòria, però la condició bàsica, tant per a l'un com per a l'altre, és el sofriment. El cel hi apareix com a refugi final i lloc futur on sí que s'hi pot construir castells d'esperança; és el lloc on la Creu (la fe i els sofriments) porta a l'home. Hi és present una actitud resumida en dos versos: «Com algo més sovint los ulls al cel / des de que vaig de rodolons per terra». Expressa el desig d'encelar-se. Una sèrie d'imatges, procedents de la tradició cristiana i refoses en la poètica verdagueriana, coronen aquests eixos temàtics. 1) imatges que empra per expressar el tremp o purificació per què ha de passar l'ànima; apareixen unes comparacions en termes semblants: igual que el ferro fred ha de passar per la fornalla, el mall i l'enclusa, l'or pel gresol, l'escultura pel cisell i l'escarpa, també l'ànima, el jo, ha de passar per les

24. El motiu de l'Arbre és riquíssim. Vegi's l'estudi de R. TORRENTS dedicat a «La Pomerola», poema del 1896, dins *Verdaguer. Estudis i aproximacions* (Vic: Eumo Editorial, 1995), p. 405 i 455. L'arbre del pecat convertit en arbre de la Vida per Crist, l'Arbre de la poesia.

25. Miquel ARIMANY. *Aspectes de nova observació en l'obra poètica de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Miquel Arimany, editor, 1986.

26. El lliri és la flor que representa Jesús per la seva blancor i puresa. Apareix ja al *Càntic dels càntics*; també es troba en LLULL (en el Llull apòcrif, del *Llibre d'Evast e Blanquerna*, vol. IV (Barcelona: Barcino, 1954), p. 145.

penes i treballs per arribar purificada al cel; 2) el motiu de les corones (la d'espines i la del cel, la de roses) reforça la idea anterior; una que recorda penes i passió condueix a l'altra que és la definitiva. Un dels poemes d'«Esplays» és dedicat a la corona d'espines de Crist; és l'origen de la imatge; 3) la referència floral és força freqüent sobretot en les parts extremes; ja partint del nom que prenen i, a més, tenint en compte la comparació ja esmentada de Crist amb la Flor (en majúscula), trobem la comparança entre penes i flors. Sembla que suavitzí, a través d'imatges i de referències florals, tot el contingut aspre dels poemes («totes les penes són flors», «Flors de Mira-Cruz» XVI) o més aviat reforça la idea que el sofriment és necessari per a una «primavera» eterna on totes les penes passades seran flors. Les flors tenen un matís de dolcesa i recordi's què representaven per Verdaguier. La relació flor-poema-pena no és tan llunyana.

Aspectes formals i notes diverses a mode de lectura: l'epíleg

Poema curt, poema llarg. «Crucíferes» està formada per poemes breus (de 8 a 24 versos); diu Verdaguier «de poques posades un xich al estil d'ara». El poeta era conscient que utilitzava formes modernes; el poeta coneixia, sembla, els corrents moderns oposats a la grandiloqüència romàntica i R. D. Perés reconeixia aquesta «modernitat».²⁷ Hi ha tot tipus de combinacions de versos. El vers més habitual és l'heptasil·lab. A «Flors de Mira-Cruz» destaca la gran quantitat de quartets i l'aparició de 7 composicions de 2 versos; arriba, doncs, a una concreció, brevetat i miniatrització important (l'exemple més breu: «Cada romeu / porta sa Creu»). S'estableix entre les parts extremes i la central una gran diferència. A «Esplays» hi ha, en general, poemes més llargs (de 20 a 75 versos). Són cants als «seus amors» (com deia Baldomero de Lorenzo); lliga el contingut amb la llargada dels versos: només hi ha un poema en alexandrins i és «Al crucifix», el cant al Crist de què hem parlat; només hi ha dos poemes amb versos blancs que són «La corona d'espines» i «Sum vermis», dos dels poemes més paradigmàtics del grup. Criden l'atenció els poemes que en aquesta secció tenen refrany o tornada a l'estil de la poesia popular;²⁸ és l'intent de fer uns cants que posin a l'abast del lector creient un ensenyament de la manera més senzilla i de forma que els pugui recordar. També van en aquesta línia els poemes breus o brevíssims de la tercera secció (i potser els de la primera). Assistim en aquestes seccions a la fragmentació del vers verdaguierà: hi

27. «La inspiración de las *Flors del Calvari* [...] a mí me ha parecido siempre esencialmente moderna»; el fa contemporani de Bartrina, Matheu, Mestres...; «la poesía más esencialmente moderna (como algunas de las *Flors del Calvari* y de otros de sus últimos libros)», etc. Hi ha una adaptació a la seva manera de fer i ser. Ramon D. PERÉS, «Verdaguier y la evolución poética catalana», dins *Discursos leídos en la RALB en la recepción pública de D.R.D. Perés el día 16 febrero 1913*, (Barcelona: Imprenta de la Casa Provincial de Caridad, 1913) p. 5-18.

28. Manel de MONTOLIU. *op. cit.* (nota 3) destaca «Tot sia per Déu» com a «joiell encastat sobre l'or pur d'aquella dolça tornada popular «Tot sia per Vós / Jesuset dolçísim. / Tot sia per Vós / Jesús amorós». Parla també de la fusió entre sublimes transports místics i el to de la poesia popular (posa l'exemple de «L'Arpa»).

ha sobretot unitats de quatre versos i, potser per destacar la descomposició, numera les estrofes amb xifres (un exemple paradigmàtic és «A Jesús coronat d'espines»). A FMC hi ha rares combinacions de versos: l'alternança de vers de 3 i de 4 síl·labes, com heptasil·labs dividits. Un aspecte que ajuda a aquesta fragmentació és el ritme accenuat, que sembla disgregar el vers a través de rimes internes i de recursos rítmics, que Verdagner maneja i domina gràcies al coneixement de la poesia popular.²⁹

Es pot llegir el llibre com a breviari d'ús. La brevetat, la concisió, que fan que sigui com un manual fàcil de manejar, ajuden a aquesta lectura. Hi contribueix també la intenció, el fet de voler fer memòria al creient. Hi ha poemes que són pura teoria (vegeu «Flors de Mira-Cruz» XXXI, XLIII, etc.); n'hi ha que estan dirigits a un tu (lector), que són un avís, un consell (sobretot és força freqüent a «Flors de Mira-Cruz»); d'altres estan construïts en forma de pregunta i resposta, de «diàleg». Sembla que Lluïl podia haver influït en aspectes com aquest, en la brevetat i concentració d'alguns poemes, i en la idea de fer una mena de breviari, present en la primera i tercera part.

Flors del Calvari és un tot unificat, per idees, temes, imatges, i relligat volguéssim per l'autor a partir del pròleg. Té una estructura travada: una part central envoltada de dues parts semblants. No és un llibre isolat, s'explica en relació amb d'altres. La poesia és un element important, no només per ser un llibre de poemes, sinó també pel que significa el fet poètic: la poesia entesa com a refugi, com a ensenyament i devoció.

29. És una idea suggerida per P. RAMÍREZ i MOLAS a «La versificació de Verdagner i la poètica castellana», *Estudis de llengua i literatura catalanes/IV*, Miscel·lània Pere BOHIGAS, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982.